

СРПСКИ ИСТОРИЈСКИ ИНСТИТУТ
Л. Бр. 2817/4
П. Бр. 2744

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

таб. 3 1/2

ПОВРЕМЕНИ СПИС
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у
Љубљани, К. ЊИЧА, проф. Унив. у Кракову, Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у
Београду, М. РЕШЕТАРА, проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив.
у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф.
Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА,
проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВИЋА, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА,
проф. Унив. у Београду.

Ова је књига дигресијом припремана.

КНИГА IV.

Подвлачио речи *Св. Марковљев*

Исписивао речи *2. Јашић*

Листићи проверени и сређени по реду текста.

Број листића: $119 - 9 = 110$

Београд, *26-III* - 19*49* год.

Евидентичар

Милан Бајевић

БЕОГРАД, 1924.

САДРЖАЈ IV КЊИГЕ.

Расправе.	СТРАНА
+ ✓ А. Белић: Прилози историји словенских језика	1—28
+ ✓ Б. Љапуновъ: Родственныя связи словѣнцевъ съ сербами и хорватами	29—43
+ ✓ А. Белић: Поводом расправе проф. Б. М. Љапунова	44—45
+ ✓ М. Ивковић: Акцентски системи српско-македонских говора	46—71
+ ✓ Н. Н. Дурново: Русские рукописи XI и XII вв., как памятники старославянского языка	72—95
+ ✓ П. К. Булат: Из живота речи	95—113
+ ✓ Л. А. Булаховскій: Акцентологическіе этюды	114—150
+ ✓ А. Musić: <i>Prije i poslije</i>	151—165
+ ✓ Ст. Куљбакин: <i>Psalterium Sinaiticum</i> у новом издању	166—181
Прилози.	
+ ✓ 1. Ivan Košťál: Етимологичке ситнице	182—184
+ ✓ 2. Dr. Fr. Plešić: <i>Demonstrativno-pronominalni glagoli</i>	184
+ ✓ 3. А. Погодинъ: Этимологія слова „книга“	185—187
+ ✓ 4. Mir. Premrou: <i>Trojezični rečnik Gregorija Vidali</i>	187—189
Хроника.	
+ ✓ 1. А. Б.: Јан Бодуен де Куртене	190—193
+ ✓ 2. С. К.: Седамдесетогодишњица проф. Ф. Пастрнека	193
+ ✓ 3. С. К.: Јубилеј проф. Б. М. Љапунова	194
+ ✓ 4. А. Б.: Стогодишњица од дана рођења Ђуре Даничића	195—196
Критика.	
+ ✓ 1. — А. Белић: A. Meillet, <i>Le slave commun</i> . Paris 1924. — XVI + 448	197—202
+ ✓ 2. — С. Куљбакин: Van Wijk N. <i>Remarques sur le groupement des langues Slaves</i> . (Отисак из <i>REŚL. IV.</i> (1924) 1—2, 5—15 с.)	202—205
+ ✓ 3. — В. Ђоровић: Живот и рад Вука С. Караџића. Написао Љуб. Стојановић. Београд — Земун 1924	205—213
+ ✓ 4. — А. Белић: <i>Úvod do dějin jazyka českého</i> . Napsal Oldřich Hujer. Druhé vydání. V Praze 1924. Str. 91	213—215

- СТРАНА
- +√5. — Н. Вулић: Dr. Gawril Kazarow, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker. (Zur Kunde der Balkanhalbinsel. II. Quellen und Forschungen. Herausgegeben von C. Patsch. Heft 5.) 8°, 1—123. Sarajevo, 1916 215
- +√6. — Boh. Havránek: Miloš Weingart, O podstatě slovanské filologie. Sborník filosofické fakulty university Komenského v Bratislavě. V Bratislavě 1924 216—219
- +√7. — С. Кульбакин: Бузукъ П., Къ вопросу о мѣстѣ написанія Маринскаго Евангелія. (Отисак из „Извѣстїя II. Отд. А. Н.“ XXIII. 1918) 219—222
- +√8. — А. Белић: Vergleichende Slavische Grammatik von Dr. Wenzel Vondrák. I Band. Lautlehre und Stammbildungslehre. Göttingen 1924 222—224
- +√9. — P. Skok: Dacoromania. Buletinul „Muzeului limbei române“ condus de Sextil Puscariu. I. Cluj 1920—1 224—227
- +√10. — А. Белић: André Mazon, professeur à la Faculté des Lettres de l'Université de Strasbourg. Contes slaves de la Macédoine sudoccidentale. Paris 1923 228—234
- +√11. — С. Кульбакин: Каминский Ф. В. Отрывки евангельских чтений XI в., именуемые Куприяновскими (Новгородскими). Изв. XXVIII 1924 г. 234—235
- +√12. — А. Белић: Р. Врховац, Карактер и рад Буре Даничића. Нови Сад 1923 236—237
- +√13. — С. Кульбакин: Дурново Н. Н., Грамматический словарь. (Грамматические и лингвистические термины). Издательство Л. Д. Френкель. Москва — Петроград 1924 237—239
- +√14. — А. Белић: Franc Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konzonantizem. Ljubljana 1924 239—244
- +√15. — С. Кульбакин: Б. М. Ляпуновъ, Единство русскаго языка въ его нарѣчїяхъ. (Пособіе къ лекціямъ по исторіи русскаго языка.) Одесса 1919 244—245
- +√16. — М. Решетар: A. Meillet et A. Vaillant, Grammaire de la langue serbo-croate. Paris 1924 245—250

Прилози историји словенских језика.

I. О словенском глаголском виду.

Ја ћу се задржати овом приликом на српском глаголском виду и његовим глаголским значењима, али мислим да његова система има и шири, словенски значај. Литература о словенском виду врло је велика, тако да би претресање ма кога питања у вези са њом тражило много места, у толико пре што би ваљало претходно много штошта ставити на право место. Зато прелазим одмах на изношење главног предмета овог чланка.

1.

Проф. Лескин (Grammatik der serbo-kroatischen Sprache, Heidelberg, 1914, стр. 460) даје, на основу српског језика, овакву дефиницију глаголског вида: „Perfektiv heißt eine Handlung, bei der dem Redenden die Vollendung, ein Abschluß oder ein Resultat vorschwebt. Damit ist nicht gesagt, daß die Vollendung, das Ziel wirklich erreicht wird: es kommt nur darauf an, daß der Moment der Vollendung, die Erreichung des Zieles, sei es in Gegenwart, Vergangenheit oder Zukunft, im Blickpunkt des Bewußtseins steht, nicht irgendeine Dauer der Handlung, selbst wenn die zur Erreichung des Zieles führt. Imperfektiv dagegen heißt eine Handlung, die dem Sprechenden als fortlaufend (andauernd) vorschwebt, ohne daß er einen Abschluß, eine Vollendung oder ein Resultat dabei im Sinne hat“.

Нема сумње да је проф. Лескин, који је тако дубоко познавао српскохрватски језик као, можда, нико други од странаца, обухватио велики број глаголских група свршеног и несвршеног вида и да је дошао врло близу правој дефиницији глаголског вида у српском језику; али је ипак није дао у потпуности. Да ли улазе у ову дефиницију глаголи који значе почетак радње: *зајевашти* — „отпочети певати“, *јрџевашти* — „отпочети певати“ у смислу радње која се тада први пут уопште отпочиње, *зарудеши* — „отпочети

црвенети, руменети“ и сл.? Овде немамо ни извршење (*Vollendung*), нити свршетак (*Abschluß*), ни резултат, већ имамо просто *почетак* глаголске радње. Али има нешто у чему се и ово значење слаже са значењима свршеног вида која даје проф. Лескин: и овде се обележава само један тренутак, извршени тренутак почетка глаголске радње. Због таквих и сличних глагола дефиниција проф. Лескина није довољно опште природе: она не обухвата све случајеве, иако је несумњиво да она обухвата велики број случајева. Зато је потребно да она буде нешто модификована.

Познато је да у свима словенским језицима, па и у српскохрватском, имамо двојак свршених глагола: простих и сложених, и тек она карактеристика која обухвати и једне и друге може бити потпуно општа или потпуно тачна.

Ако узмемо просте глаголе свршенога вида: *дати*, *сидати*, *чути*, *лећи*, *рећи*, *одети*, *идати*, *бацити*, *бујити*, *ћујити*, *крочити*, *кујити* и т. д., видећемо да се њима обележава тренутак извршене радње, без обзира на то каква је радња могла бити; они су стварно сви тренутни, у њима се све концентрише у једном тренутку. Ако узмемо сложене глаголе свршенога вида који су постали додавањем предметака, видећемо да и код њих свих има један заједнички моменат. Као што је познато, префикси који се обично додају глаголима у српскохрватском језику јесу: до, за, из (иза), на, над, о (об), оба, по, под (пода), пре, при, про, раз (раза), с (са), у, уз (уза) (о осталим в. код Маретића, Граматика и стилистика, стр. 382). Тај заједнички моменат који ја находим код свих глагола сложених од префикса и простог глагола јесте: да се префиксом у сложеном глаголу радња простог глагола ограничава на извршено његово прилошко значење. То повлачи за собом и свршеност (перфективност) свих сложених глагола начињених од простих несвршених глагола додавањем префикса. Узмимо н. пр. *продивати* : *дивати* = „у пливању прећи преко реке“ или сл.: „неограничено вршити радњу пливања; *доиди*: *иди* „трчањем доћи до нечега“, „цурити на пр. докраја или сл.“: „неограничено вршити радњу трчања, цурења“ или сл.; *погасити*: *гасити* = „угасити све редом ватре до последње“: „неограничено вршити гашење“ и сл. Истина, префикси не чувају увек своје прилошко значење у показаном правцу; често они дају заједно са основним значењем глагола даља значења тако се добијају модификована првобитна значења, врло слична значењима простих глагола; али и тада остаје значење свршености као

главна карактеристика њихова. На пр. *надјачати* = „победити“, *пошквати* — „тајно јавити, саопштити“ и сл. Али ја мислим да нема ниједног префикса у нашем језику који не би имао у извесном броју глагола и своје основно прилошко значење у примени на глаголску радњу. Према томе, у свима сложеним глаголима српскохрватског језика имамо увек глаголску радњу модификовану у смислу извршеног прилошког значења префикса. Ја нарочито подвлачим ту особину да префикс не значи вршење радње у његову смислу, него ограничавање глаголске радње на потпуно извршено значење префикса. Ја мислим да је у томе и права разлика између прилога и префикса у нашем језику. Одавде се види да цео развитак значења префикса у сложеном глаголу у нашем језику иде овако: од извршености глаголске радње у смислу и границама извршеног прилошког значења префикса до просте извршености глаголске радње у којој се изгубило првобитно прилошко значење префикса, са или без какве друге модификације стварног глаголског значења.

Ако сада, испоредивши ово двоје, т. ј. значење простих свршених глагола и значење сложених свршених глагола, покушамо да дамо дефиницију свршености глаголске радње, онда ћемо се морати задржати на њиховом заједничком елементу којим се све друго обухвата, а то је: обележавање извршености једног тренутка у вршењу глаголске радње. Тај моменат може бити почетак глаголске радње, може бити тренутна глаголска радња (в. горе), може бити последњи тренутак од великог броја засебних тренутака вршења глаголске радње, може бити свршетак глаголске радње као последњи тренутак једне интензивне радње, трајне и т. д. Све друго је споредно, главно је да се свршеним видом обележава увек: извршеност једног тренутка глаголске радње, па било то да је та извршеност изведена у смислу прилошког значења префикса у примени на глаголску радњу, било у ком моменту вршења саме глаголске радње.

Јасно је одавде такође да се несвршеним глаголским видом обележава глаголска радња која траје, која тече, која није ничим ограничена.

Према овоме, могло би се рећи да глаголски несвршени вид (имперфективни) претставља неограниченост вршења глаголске радње, а свршени (перфективни) — ограничавање вршења глаголске радње на један извршени тренутак њен.

2.

Нема сумње да ниједна група индоевропских језика нема тако израђену систему глаголскога вида као група словенских језика. Али то не значи да та система може послужити као закон или правило за све могуће системе глаголскога вида. Она је, као и све друго у језику у овом правцу, резултат историског развика, дакле, једна система која вреди за једну групу језика, у једно време њихова развика. Други индоевропски језици који имају, као балтиска група или германска, знатне сличности са словенским језицима у овом правцу не морају се са њима у свему поклапати. Зато и оно што ћу сада навести вреди за систему словенског глаголског вида, а за остале сличне системе само у толико у колико су њихови језици пошли оним правцем у овом делу свога развика којим су пошли словенски језици.

Као што је познато, прости глаголи могу бити, вероватно у зависности од свог основног стварног значења, несвршени (*пљесџи*) и свршени (*пјасџи*). Али на томе се није задржао словенски глагол: он је развио систему докраја. Од несвршеног глагола може се образовати свршени додавањем префикса, а од свршеног може се образовати несвршени додавањем наставка за основу или ма каквим другим извођењем несвршене глаголске основе од свршене. Дакле, ја бих рекао, правило је словенских језика да градећи од простог несвршеног глагола префиксом* сложени, тиме граде и свршене глаголе, а образујући према основи свршеног глагола — нову основу засебним наставцима за извођење, тиме образују основу несвршеног глагола.

Исп. *пљесџи* несвр. : *зипљесџи* сврш., *испљесџи* сврш. и т. д.
срјесџи сврш. : *срјџаџи* несвр. ; *пјасџи* : *пјџаџи* и сл.

Али да бих показао да је у српскохрватском језику ово правило врло опште природе, ја морам дати неколико напомена, јер има ствари које се често друкчије разумеју.

Узећу, прво, другу половину правила: да од свршених глагола постају несвршени извођењем глаголске основе. Као што је познато, такви се глаголи по значењу називају учестаним (или итеративним), и тај назив, по моме мишљењу, потпуно је уместан. Али су ти глаголи истога вида са осталим несвршеним глаголима: место да показују да се нека глаголска радња непрекидно врши, они показују да се глаголска радња непрекидно, неограничено понавља. Ако узмемо глагол *сјесџи*, *седеџи* и *сјџаџи*, онда

је јасно да су то три различна значења: *сјесџи* „заузети седањем место“, *седеџи* „вршити неограничено време радњу седења“ и *сјџаџи* „неограничено пута заузети седањем место“; али је такође јасно да ту имамо свега два вида: а) свршени (*сјесџи*) и б) несвршени (*седеџи* и *сјџаџи*).

Према томе, код ових глагола не треба мешати глаголски вид са глаголским значењем; зато и за учестане глаголе вреди све оно што и за несвршене глаголе уопште, а наиме: да се префиксом од учестаног глагола гради свршени глагол као и од сваког другог глагола несвршеног вида.

Као што је познато, баш у овоме питању било је много размиоилажења код научника, али, како мени изгледа, на основу извесних неспоразума или непотпуно тачног аргументисања. Узећу пре свега неколико примера којима се ни с које стране не може ништа приговорити.

Свршени:	Несвршени (итеративни):	Свршени:
<i>пјреломџи</i>	<i>пјреламџи</i>	<i>испјреламџи</i>
<i>разбиџи</i>	<i>разбијаџи</i>	<i>наразбијаџи</i>
<i>изосџавџи</i>	<i>изосџављаџи</i>	<i>позисџављаџи</i>
	и т. д.	

Међутим као противност овоме наводе се глаголи као *доводџи*, *извозџи* и сл., који, иако су према *водиџи*, *возџи* и сл. сложени, нису свршени, већ су несвршени. Али ти глаголи имају двојак положај у нашем језику; они само формално стоје у вези са простим глаголом *водиџи*, *возџи*, а стварно претстављају изведени глагол према свршеним глаголима *довесџи* (*доведем*), *извесџи* (*извезем*) и сл. Да је то заиста тако, показују они глаголи овога типа који и стварно могу имати обе ове везе. На пр. глагол *навдџи* може имати двојачко значење: бити учестан од глаг. *навдесџи* на пр. „навести кога на што“, „на море“ и сл. и тада је несвршеног вида, или може стајати у вези са глаг. *вдџи* који је несвршени; у том случају *навдџи* се — глаг. је свршени и значи „извршити вожење до миле воље, до засићености“. Исп. у руском језику: *выводџи* перф. од имперф. *водиџи* и *выводџи* имперф. (итерат.) од перф. *вывесџи* и сл. Према томе, они, дакле, не претстављају отстапање од главне схеме. Кад бисмо од њих као несвршених даље образовали префиксом изведене глаголе, они би тада постали свршени: на пр. *надоводџи* се, *наизвозџи* се и т. д. (извршити довођење до потпуне засићености и т. д.).

Ја сам рекао да се наставком за глаголску основу (или њеном изменом) од основе свршеног глагола гради (итеративни) несвршени глаголски вид. Привидно, од тога има једно отступање: у савременом српскохрватском језику граде се наставком *-нући* од несвршених глагола свршени, на пр.: *љућати* : *љућнути* („ударати“ : „ударити једанпут“), *кућати* : *кућнути* („једанпут“) и т. д. Али, у ствари, по моме мишљењу, овде није у основици глаголски вид, већ нарочито глаголско значење. Као што сам означио, такви глаголи када су изведени значе „учинити неку радњу једанпут“, а сем тога имају и ниансу деминутивног значења; према томе, они стоје у извесном односу и према деминутивним глаголима (*љућкати*, *кућкати* и сл.). То је дошло отуда што неки прости глаголи са наст. *-нући* имају тренутно значење (исп. отуда ширење наставка *-нући* уопште код перфективних глагола по пореклу, на пр. *дјћи* : *дјгнући*, *срјсти* : *срјстнем* и сл.), па се ово значење везало са наст. *нући* као реално значење: „учинити какву тренутну радњу“, те је код њих „свршени вид“ дошао као последица ове деминутивне, једностручне радње везане за овај наставак. Према томе, овај наставак не значи свршеност уопште, него даје глаголима нарочито семантичко значење. Зато можемо све глаголе са овим наставком такође издвојити.

По себи се разуме да значење неограничене учестаности може прећи у значење неограниченог вршења извесне радње, када се извесна радња, дата у значењу свршеног глагола, која се неограничено понавља, може замислити да се врши у извесном трајању. На пр. *смирићи се* сврш. : *вештар се смирује* несвр. (све мање и мање дува), *сванути* сврш. : *свањивати* несврш. Према томе, ја бих рекао да сваки учестани глагол може, при извесним приликама, изгубити значење учестаности и имати само значење неограничености вршења глаголске радње.

Одатле излази да исто онако као што може свршеност глаг. радње, праћена специфичким значењем префикса, бити сведена само на свршеност; тако и неограниченост учестаности глаголске радње може бити сведена само на неограниченост вршења глаголске радње.

Овим ја не мислим решавати само питање о постанку учестаних глагола, иако се слажем са онима који и у њихову начину постанка и самим наставцима виде исти начин као и код образовања несвршених глагола, само што је овде полазна тачка друкчија

него тамо (т. ј. овде се полази од свршених глаголских основа, а тамо — не).

Пошто се од свршених глагола могу нарочитим образовањем основе градити изведени несвршени глаголи који значе неограничено понављање радње свршеног глагола, то се, такође, и од несвршених глагола (било учестаних или неучестаних) могу градити нови глаголи који значе неограничено понављање радње несвршеног глагола. На пр. од *ходићи* : *ходати*, од *идсти* : *идсати*, *вдзићи* : *вдзати* и т. д. По себи се разуме да су и ови глаголи само по значењу, које се различно развија у вези са стварним значењем глагола који им је у основици, друкчији од осталих учестаних глагола, али су и они исто тако несвршеног глаголског вида као и сви остали. Према томе, и за њих у подједнакој мери као и за све друге несвршене глаголе вреди правило да постају свршени чим добију префикс: на пр. *проходати се*, *наидсати се*, *провдзати се*, *навдзати се* и т. д. Сви су ти глаголи подједнако свршени.

Одавде се може начинити и закључак за глаголе свршеног вида: када они добијају префиксе, они остају и даље глаголи перфективног вида, и то онако као што глаголи несвршеног вида остају глаголима несвршеног вида и када се од њих даље наставком за образовање основе образују нови глаголи. Зато је и јасно да сама учестаност значења неког глагола не мора значити да је он изведен од каквог свршеног глагола, јер он тако исто може бити изведен од каквог несвршеног глагола.

Ја сам се трудио да покажем да код глагола треба строго одвајати значење вида од свих других значења глаголских, па били глаголи несвршени или свршени. Учестаност глагола није ништа друго до једна врста значења глаголског које може прелазити (унутрашњим својим развитком) у друга значења. Мењање значења код глагола, губљење неких чланова системе глаголског вида и сл. повлачи за собом, каткада, и мењање глаголског вида. То су питања детаља у која ја овде не могу улазити.

Према томе, изнесено правило остаје у пуној снази: а) да се у српскохрватском језику од глагола несвршеног вида граде глаголи свршеног вида додавањем префикса; б) да се наставцима за образовање основе од глагола несвршеног или свршеног вида граде учестани глаголи несвршеног вида.

На пр.:

бићи несв. : *раз-бићи* сврш.

разби-јати уч. несв. : *из-разбијати* сврш.

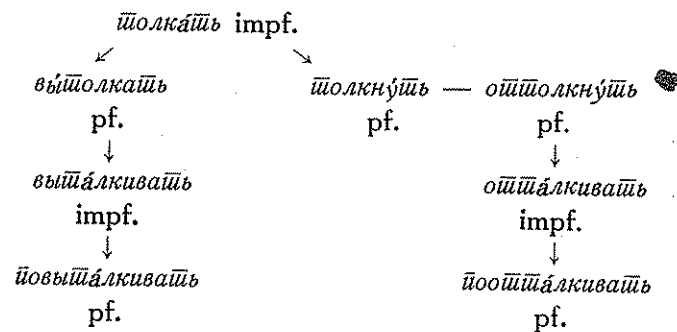
или:

забодравити свр. : *заборав - љаити* уч. несв.*ѿо - забораѡвљаити* сврш. : *ис - ѿо - забораѡв - љаити* сврш.

и т. д.

3.

Већина научника, са којима се ја не слажем у одређивању свршености и несвршености глаголскога вида, мешали су стварно значење глагола са глаголским видом; зато се и није могло доћи до прости и јасне дефиниције глаголског вида. Сем тога, сви они који су то одређивали на старим, мртвим језицима (на пр. старословенском) нису могли својим језичким осећањем проверити своје констатације; зато су ту тешкоће још веће. Међутим, као што рекох, и они који то износе на живим језицима често греше узимајући у своју дефиницију вида оно што у њу не улази. Тако Карцевски (Slavia I, 495) који види у значењима словенског вида „d'une part, la réduction de tout procès à un point résultatif, abstraction faite de la notion de durée . . . d'autre part, c'est le développement dans le temps d'un procès résultatif“, за што вреди оно исто што је изнесено за дефиницију Лескинову, износи овакву схему за глагол *шолкаѡтъ* (гурати, оп. cit. 496):

Ако из ове схеме издвојим *шолкнѡтъ* и *ошшолкнѡтъ* који значе „гурнути једанпут“ и, као што смо видели, не иду у ову систему, добићемо оно што и у српском језику:

<i>шолкаѡтъ</i> несврш.	
<i>вьшолкаѡтъ</i> сврш.	
<i>вьшѡлк - и в а ѡтъ</i>	}
<i>ошшѡлк - и в а ѡтъ</i>	
<i>ѿо - ошшѡлкаиваѡтъ</i>	}
<i>ѿо - вьшѡлкаиваѡтъ</i>	
	несврш.
	сврш.

Ја се нећу даље задржавати на руском језику, јер ми је било стало до тога да покажем једну систему глаголског вида у једном словенском језику. Ја мислим да та система вреди и за остале словенске језике. Када велим система, ја сматрам да је међу глаголима различног вида у словенским језицима главно — њихов узајамни однос. Све друго је од споредног значаја. Тај однос, добивен из прасловенског језика, није се, по својој прилици, много изменио у различним словенским језицима, иако се он у њима могао и знатно развити; система је остала, у главnome, иста. Али поједини глаголи могу у тој системи вршити каткада у различним словенским језицима различну службу; јер њихова служба зависи од тога, у којој су се мери сачували други глаголи који су вршили стару службу у системи или да ли дотични глагол није дошао у друге односе или однос према неком другом глаголу, те тако добио другу ниансу. Зато је могућно узајамно поредити у овом правцу појединачне глаголе различних словенских језика тек преко њихових система глаголског вида и оне службе коју они у тим системима заузимају. Свако друкчије поређење може довести до сасвим погрешних резултата. О томе — другом приликом.

4.

У развиту ове системе словенскога глаголског вида, по моме мишљењу, централно место заузима образовање сложених глагола који су у исто време били и свршени; велики развитак итеративних глагола, иако је прасловенски, свакако је једна од последњих тачака у овој системи. Ја се, наравно, овде нећу на томе даље задржавати, али ћу ипак скренути пажњу на једну околност.

Ја сам нарочито истицао значај тога што у сложеним перфективним глаголима имамо увек модификацију глаголског значења у правцу *извршеног* прилошког значења префикса. То нам даје права да тврдимо да су такви глаголи могли постати или у реченицама где се говори о потпуно извршеној глаголској радњи или у модалним реченицама у којима се глаголска радња може тако замислити. Ето због чега се такви глаголи не могу употребљавати у презенту, у његовом правом (индикативном) значењу; јер су се у презенту префикси употребљавали прилошки као самосталне речи, означајући да се у њихову правцу, у њихову смислу глаголска радња врши. Према томе, ја мислим, као што су и други научници то примећивали (нарочито В. Штрајдберг) да немачко: *er nimmt den Hut ab*, с једне, и *daß er den Hut abnimmt*

или *er soll den Hut abnehmen* или *er hat den Hut abgenommen* (в. Н. Paul, Deutsche Grammatik V, 33—34, Halle, 1920), с друге, добро претставља продужење тога стања са употребом у првом случају *несвршеног* глаголског вида и прилошког префикса, а у другом случају са сложеним глаголом перфективног вида и реченицама модалног и претеритског карактера. У словенском се језику несвршени глаголски вид са самосталним прилошким карактером префикса у презенту изгубио и њега је лако заменио имперфективни глаголски вид (итеративног и других значења), који се тако силно развио према перфективном виду сложених глагола у словенским језицима.

Ја нећу улазити даље у одређивање односа других индоевропских језика према овој словенској системи, али ћу напоменути да нам употреба наглашеног префикса код глагола у главној реченици, а употреба ненаглашеног префикса у модалним и претеритским реченицама у индиском језику (*ni padyatē : ni pādyaṭē*, Бругман, Grundriß I², 954) даје права да у другом случају видимо већ *сложене глаголе*, док је у првом случају сва тежина била на префиксу који је морао имати чисто прилошко значење.

Кад све ово и не би било историски тачно, и када би се у индиској конструкцији и даље гледало нешто друго, а не оно што ја предлажем (исп. код Бругмана Grundriß II, 2², 767), ја сматрам као несумњиво да је словенски перфективни вид сложених глагола, а са њим и савремени тип ових сложених глагола уопште, и морао и могао једино постати у модалним и претеритским реченицама у којима се или морала или могла претставити пуна извршеност прилошког значења префикса у примени на глаголску радњу. А то је основица перфективног вида словенског сложеног глагола.

II. Узајамни односи међу српскохрватским и словеначким језиком.

1.

Познато је данас и људима непосвећеним дубље у тајне славистике и науке о језику да нам називи српски, хрватски и словеначки не дају много за разумевање односа међу језицима или дијалектима којима говоре Срби, Хрвати и Словенци. То су врло часна историска имена којима се ти народи данас поносе; али ни данас ни у прошлости она нису обележавала језичке индивидуалности. У науци се, нарочито у II^о половини XIX века, то увидело

и зато у језичкоме правцу она зна само за српскохрватски језик у данашњој употреби, а не за српски и хрватски; словеначки језик опет обухвата оне који се називају Словенцима и који се служе словеначким књижевним језиком. Али и такви називи, будући са тачке гледишта књижевних језика потпуно тачни, јер се сви Срби и Хрвати служе истим српскохрватским књижевним језиком, као и сви Словенци — словеначким, могу бити са тачке гледишта порекла, прошлости и историје тих језика сасвим нетачни. Томе се не треба чудити. Данашњи називи одговарају стању које треба обележити данас са извесне стране, и у толико су они и правилни и умесни; али чим се они узму као тумачења нечег другог и на основу њих се покуша да се објасни прошлост и образложи у прошлости њихово постојање онако као у садашњости, — она нас уводе само у забуну.

Према томе, желећи говорити о узајамном односу Срба, Хрвата и Словенаца на основу језика у прошлости, када још није било ни засебних држава Балканских Словена, ни овакве примене њихових имена какву констатујемо данас, ми морамо говорити лингвистичким језиком, служећи се дијалекатским називима, који обухватају цео језички садржај територије Словенаца, Хрвата и Срба.

Савремени српскохрватски језик, као што је познато, чине три дијалекта: *шћокавски* дијалекат, који је у основици књижевног језика Срба и Хрвата, и који заузима највећи део копнене територије њихове, *чакавски*, који је, у главном, на острвљу, у далматинском и хрватском Приморју и на Истри, и *кајкавски*, који је у Хрватској северно од реке Купе и *испуњује*, у главном, три жупаније некадашње цивилне Хрватске (загребачку, вараждинску и беловарску). Последњи можемо назвати *хрватским кајкавским* дијалектом за разлику од словеначког језика који бисмо могли назвати *словеначким кајкавским* дијалектом. Он обухвата све словеначке говоре.

Ако покушамо да сведемо ове дијалекте на најстарије односе, добићемо овај врло прост резултат. *Словеначки кајкавски* дијалекат и *хрватски кајкавски* дијалекат имају гласове *č* и *j* место прасловенских *tj* и *dj* (= *tj*, *dj*), *чакавски* дијалекат има *č* и *j* место прасловенских *tj* и *dj* (= *tj*, *dj*), а *шћокавски* има *č* и *đ* место *tj* и *dj* (= *tj*, *dj*). То су све гласови који се јављају већ у почетку развитка поменутих дијалеката на Балканском Полуострву и који се јављају, према томе, као резултат развитка у језичкоме правцу у времену које је претходило насељевању њихову на Балканском Полу-

острву. Оне су управо завршетак једне раније епохе развитка, а не почетак новог живота.

Ове толико познате црте, $\check{c}$ и j , $\acute{c}$ и j и $\acute{c}$ и $\acute{d}$, о којима се много писало, а које су се у поменутиим говорима сачувале до данас, тако су значајне да ће се о њима имати још увек нешто рећи. Једна сасвим проста анализа њихова то ће нам јасно показати.

Пре свега, словеначкокајкавско и хрватскокајкавско $\check{c}$ и j показује само по себи да је морало проћи кроз две етапе; јер j не одговара звуку $\check{c}$. Ако $\check{c}$ претставља $\check{t}\check{s}$, j не претставља $\acute{d}\check{z}$ како би се морало очекивати, када би се узело да су оба звука продукти исте епохе. Јасно је да је j постало од веома умекшаног $\acute{d}$, дакле $\acute{d}$, али томе би гласу одговарало од групе tj умекшано t , дакле t , а не $\check{c} = \check{t}\check{s}$. Према томе, за мене је јасно да се за гласовни пар $\check{c}$ и j морају претпоставити два ступња у развитку, и то у одређеном хронолошком поретку:

а) $tj = t$ а $dj = \acute{d} = j$, дакле, и у првој епоси у кајкавском дијалекту:
а) t и j .

Даљи је развитак био у томе што је t почело добијати фрикативни карактер развијајући се прво у t^s , а доцније и у $t\check{s} = \check{c}$, дакле, у другој епоси:

б) $t = t^s = \check{c}$, а j без измене.

Уосталом, звук j , будући i или какав сличан глас, могао је или остати неизмењен или добити какву фрикативну ниансу. Исп. у другим словенским језицима, на пр. у руском, у којем је такође tj и dj дало t и $\acute{d}$ и даље $t\check{s} = \check{c}$ и $\acute{d}\check{z} (= \check{z})$, а i или j у свима положајима је остало неизмењено.

Ова кратка анализа даје нам могућности да констатујемо двоје: прво, да су оба кајкавска дијалекта прошла кроз језичке особине које су се задржале у чакавском дијалекту, јер у чакавском дијалекту имамо и данас t и j (чакавско је $\acute{c}$ друкчије него штокавско, иако се оба пишу истим знаком), а, друго, да су у другој етапи кајкавски дијалекти почели развијати фрикативни карактер звука t , приближујући се штокавском дијалекту, у којем $\acute{c}$ и $\acute{d}$ значе $t\check{s}$ и $\acute{d}\check{z}$.

Те две епохе које се могу констатовати за кајкавске дијалекте вреде подједнако и за штокавске, јер је несумњиво да су и у штокавском гласови tj и dj значили прво t и $\acute{d}$, па тек после тога

$t\check{s}$ и $\acute{d}\check{z}$. Само чакавски дијалекат остаје у области прве епохе: t и $\acute{d}$ дали су у њему $t (= \acute{c})$ и j .

Из тога следује да су се прасловенске групе tj и dj развиле код Срба, Хрвата и Словенаца на овај начин: у њиховој заједници у — t и $\acute{d}$, а у даљем развитку (у првој епоси) $\acute{d}$ је у кајкавским говорима и чакавском све више губило (редуцирало) свој експлозивни карактер, док га је у штокавским задржавало. Прва се епоха завршила преласком $\acute{d}$ и у кајкавским говорима и у чакавским у j . У другој епоси чакавски дијалекат остаје при резултатима прве епохе, кајкавски дијалекти развијају фрикативност поменутих гласова до краја, а штокавски до извесне мере.

Да ли нам даје штогод ова анализа за разумевање старих односа међу поменутиим говорима? Ја мислим да се на ово питање може позитивно одговорити. Пре свега и кајкавски, и чакавски, и штокавски дијалекат своде се по овој црти, која је карактеристична за груписање свих јужнословенских језика, на непосредну, директну заједницу. Она се карактерише гласовима t и $\acute{d}$ које је она предала својим доцнијим дијалектима, а који су тако добивени и од заједничкословенског језика (исп. ниже). Ја велим „својим доцнијим дијалектима“ због тога што их та црта, заједничко t и $\acute{d}$, заиста своди на заједницу: када се по њој они на заједнички живот сведу, нема заиста ниједне друге крупније црте која би се томе животу противила. Али зато има доста особина које показују да су се поред те црте развиле и друге као резултат заједничког живота (-га у gen. sing. придева и заменица и др.).

Ако пођемо од заједнице словеначког и српскохрватског језика, а на ту нас заједницу непосредно упућује развитак $\check{c}$ и j у кајкавским и сличних гласова у осталим основним говорима, питање је како треба разумети даљи развитак те заједнице. Ја мислим да се по засебној употреби заменице *кај* у једном делу те заједнице, у другој *ча* (= $\check{c}\acute{a}$), а у трећем *што* (= $\check{c}\acute{h}\acute{o}$) за исту функцију може рећи да је већ у границама *заједничког живота* давних претставника Срба, Хрвата и Словенаца било неких дијалекатских одлика, које је најзгодније и најприродније назвати *кајкавским*, *чакавским* и *штокавским*. То значи да ја стављам *прапочетак* постанка данашњих дијалеката који носе име по реченој заменици, а чија је лингвистичка слика данас сасвим друкчија него што је била некад, — у оно удаљено време када ти говори још нису били на Балканском Полуострву, исто онако као што стављам и њихово језичко јединство изван Балканског Полуострва.

Али оно што је у овај мах најзнатније — јесте, да те три диалекатске ниансе, кајкавска, чакавска и штокавска не значе да су се претставници њихови одвојили и да су се оне почеле самостално развијати. Напротив, све нас упућује на то да претпоставимо у ово време необично блиске везе између њих, а нарочито необично блиске везе између кајкавског и чакавског диалекта. Наравно, говори нису математичке целине и зато се о њима не говори као о засебним територијама. Све што је овде речено вреди као најбитнији део њихове карактеристике.

Већ развитак гласова *t* и *d* добивених из заједнице и развијаних даље на територији нових, млађих претставника те заједнице показује необично блиске везе међу кајкавским и чакавским диалектом. Видели смо да се за оба мора претпоставити развитак у правцу: *t* и *j*. Ја и мислим да је тај слични развитак резултат њиховог узајамног, општег живота. Тај општи или узајамни живот кајкавског и чакавског диалекта у прошлости потврђује се и многим другим цртама које су заједничке за већи или мањи део чакавског диалекта и за кајкавски, а за које се не може претпоставити да су скорашњег порекла. На пр. употреба у северночкакавским говорима *o* у инструм. једн. женског рода (у саврем. чак. *u*, на пр. *ženu(n)*, у словен. *ženo*), употреба *vi* (= *vy*) у њима, *z* место *iz* и т. д. Али тако опште црте као што је прелаз *d* у *j* у њима нема.

И овде као и у другим језицима треба стално разликовати заједнички језик или прајезик и узајамни или општи живот диалеката. Диалекти који су већ добили извесну самосталност могу, под утицајем географско-историских и социалних прилика, почети живети узајамним или општим животом; али када се говори о заједничком пореклу диалеката — то увек значи да су сви ти диалекти постали од једног. Према томе, ја не мислим да су кајкавски и чакавски диалекти пре њихова развитка на Балканском Полуострву претстављали један прајезик; већ сам мишљења да се прајезик Срба, Хрвата и Словенаца, развио у три лаке ниансе, кајкавску, чакавску и штокавску, али да су претставници првих двеју били повезани тешњим узајамним везама него ли штокавски са њима у прво време развитка. Међутим је несумњиво да и везе штокавског диалекта у то време нису биле прекинуте са осталим говорима, а нарочито са великим делом чакавског диалекта.

Ја сам изнео овде само онолико материала и аргумената колико је потребно да се оцрта моја главна идеја. Подела на кајкавски, чакавски и штокавски диалекат изгледа ми и старија и дубља него ли

блиске узајамне везе кајкавског и чакавског диалекта према штокавском. И јасно ми је да се све то морало извршити изван Балканског Полуострва. Јер на Балк. Полуострву добили смо сасвим друкчији карактер узајамног развитка ових говора. Тај развитак и даје данашњи општи тип језику Срба, Хрвата и Словенаца.

На Балканском Полуострву кајкавски се диалекат развио у словеначки језик или словеначки кајкавски диалекат и хрватски кајкавски диалекат; штокавски је дао — штокавске говоре, а чакавски — чакавске. Али однос се између њих знатно изменио. Од почетка развитка на Балканском Полуострву чакавски диалекти живе блиским, узајамним животом са штокавским диалектима. На исти се начин у њима све црте и гласовне и обличке развијају; ако има какве разлике — обично је у времену. За њих се може рећи да живе *ојшћим животом* и да чине *један развијак*. На пр. полуглас се у већини штокавских говора развија у *a*, и у већини чакавских; *l* вокално у већини штокавских говора прелази у *y*, и у већини чакавских; *ж* — прелази у оба у *y*, *л* обично у оба у *e* и т. д. Код именица у оба потискују наставци меке дефлекције наставке тврде, код глагола се у оба шири наставак *m* у првом лицу једнине, црте синтаксе иду такође паралелно.

Кајкавски словеначки диалекат, носећи у себи све знаке старих веза о којима смо говорили, због удаљености своје од главних језичких центара штокавског и чакавског диалекта, развијао се све више засебно. Он је често добијао, имајући у себи сличне тенденције лингвистичког развитка са осталим диалектима, исте језичке особине, али је тако исто често ишао својим путем. Хрватски кајкавски диалекат, добивши опште особине старог кајкавског диалекта, због географске близости своје са штокавским и чакавским диалектима потпадао је у извесним деловима својим под врло јаке њихове утицаје, али се за њ не може рећи да лингвистички са њима живи општим животом у оном степену у којем то вреди за чакавски и штокавски. Његови су претставници примили књижевни штокавски диалекат и нема сумње да ће то у будућности још више приближити узајамни развитак хрватског кајкавског диалекта и штокавско-чкакавског уопште.

Из овога се види најопштија слика језичкога односа словеначког и српскохрватског језика. Пре доласка њихових претставника на Балканско Полуострво — они су говорили једним, заједничким језиком. У границама тадашње њихове друштвене заједнице добивене су три диалекатске ниансе, кајкавска, чакавска и штокавска,

од којих су и после тога чакавски и кајкавски диалекат развијали заједничке црте. Када су њихови претставници дошли на Балканско Полуострво, однос се међу њима променио у толико што су сада чакавски и штокавски диалекти почели да живе општим животом, а један је део кајкавског диалекта — хрватски кајкавски почео да потпада под све јаче утицаје штокавског и чакавског диалекта, и да се развија засебно од словеначког кајкавског.

Ја сам из целокупне историје ових диалеката узео само неколико момената, да бих показао њихове унутрашње односе. Али да би се они окарактерисали како ваља, треба показати и њихове спољашње односе, како према осталим словенским језицима Балканског Полуострва (бугарском и старословенском) тако исто и према осталим групама словенских језика, западној и источној (руској). Нема сумње да између свих њих има и узајамних и додирних тачака, и да је у словенском свету добило своју пуну индивидуалност тек оно што се заиста за много векова од свега другог одвојило. Али о свему томе другом приликом.

Сада се, још једном, можемо уверити колико су незгодни називи Србин, Хрват и Словенац за обележавање језичких разлика и колико је потребно свести их на друге називе. Јер Хрвата има који говоре и кајкавским, и чакавским и штокавским диалектом, а Словенци или Срби говоре само једним делом кајкавског или штокавског диалекта. Изједначење националних имена са диалектима значило би вештачко и нетачно цепање тих диалеката, а давање националних назива њиховим језичким јединицама у целини значило би произвољно протезање националних или политичко-националних назива на предмете који са њима не стоје у непосредној вези. Међутим у свима стварима на свету, па и овде, потребно је сваком предмету дати његово име и не мешати имена из једне области, где она имају свој пуни значај, са именима из друге области, где она никаквог значаја не могу имати.

2.

Ова расправа, у овом облику, наштампана је првобитно на француском језику у RESI I (1921), стр. 20 и даље.

Њој је посветио цео један чланак проф. Ф. Рамовш под називом „Une isoglosse čakavo-kaikavienne (RESI III 1923, стр. 48—58). Проф. Рамовш прима моје резултате, само би хтео да унесе измену у релативну хронологију коју ја овим процесима дајем.

Као што се види из горњег излагања, ја сматрам да се, на основу поменутих језичких црта, може рећи да се језички процеси могу овако локализовати:

1. *tj*, *dj* прелази у *t* и *d* у прасловенском и остаје тако у заједничком језику Срба, Хрвата и Словенаца¹;

2. *t* и *d* прелазе у чакавско-кајкавском у *t* и *j* (или звук близак томе гласу) изван Балканског Полуострва;

3. *t* и *j*, донесени тако на Балканско Полуострво, остају у том облику у чакавском диалекту, а у кајкавском у току времена прелазе, наравно већ на Балканском Полуострву, у *č* и *j* (и друге ниансе звука *j*).

Проф. Рамовш се не слаже у толико са мном што мисли да су кајкавци (и Словенци и Хрвати) и чакавци могли донети *t* и *d* из раније постојбине на Балканско Полуострво, па ту развити, прво, *t* и *j* као знак свога заједничкога живота, а, доцније, сам кајкавски диалекат развио би *t* у *č*, а чакавски би остао са својим *t*.

Да видимо на чему оснива то своје мишљење г. Рамовш.

Он, сасвим основано, показује да има доказа да су кајкавски (словеначки) диалекти некада употребљавали *t*. Уосталом, као што и сам Рамовш наводи, то потврђује и најстарији споменик словеначки, његови Фрајзиншки Одломци, споменик несумњиво X в. У њима имамо за *t* — знак *k* или *c* (као што се у нашим повељама, нарочито рашким, *h* писало знаком *k*), а за *d* — *i* или *g*, што показује — да смо у њему имали већ *j*. — Дакле, тај најстарији споменик словеначки показује само једно: да смо у X в. у словеначким говорима имали још *t* и *j*, дакле оно што сам ја претпоставио уопште за кајкавски диалекат на Балк. Полуострву, са тим да је он доцније самостално развио *č* (*č* у западним диалектима словеначким мени није јасно, иако би тај глас могао у њима остати неизмењен, јер ми није јасан стари састав тих диалеката).

Дакле, све је то исправно и слаже се са мојим погледима. Али г. Рамовш иде даље и тврди да се може, макар и посредним путем, доказати да је и старији ступањ, т. ј. употреба *t* и *d*, био познат словеначким диалектима на њихову данашњем терену, стављајући то у време пре VIII века.

Да то потврди, он наводи име *Jurij* — *Jurja* у словеначком. Како је несумњиво да је то име постало од *Georgius*, он и прет-

¹ Исп. ЈФ. II (1921) 222—223.

поставља да је оно морало дати **D'urdъ* и тек од тога назива *Jurij*. Међутим ово би као претпоставка могло бити тачно, али ни по чему не мора бити тачно, и ја лично мислим да и није тачно. У штокавском, у којем је глас *d'* познат (у облику *ћ*), оно је дало *Đuradъ*, али тако исто и само умекшано *ǰ* може у многим језицима дати и непосредно *j*; у ствари, физиолошки однос *j* према умекшаном *g* или *d'* исти је, и исто онако као што *d'* не мора прелазити у *ǰ*, да би прешло у *j*, не мора ни *ǰ* прелазити у *d'*. Још мање принудног има у примерима где се *ǰ* налази иза сугласника. Пре свега прелаз *ǰ*, *d'* или *l* у *j* (*i*) исте је природе. Од три момента: слабе експлозије, јаке умекшаности и звучности — остаје у *j* или *i* карактер меког звука и звучности (дакле *i* више него *j*). Али да узмемо коју паралелу. У новогрчком језику *ǰi* исто као *g* испред *e* или *i* прелази у *j* (исп. Handbuch der neugrich. Volkssprache D. A. Thumb-a, Strassburg, 1895, стр. 15), наравно без икаквог посредовања *z* (*dz*), али иза *n* то *ǰ* прелази у неким дијалектима у *z* (исп. *ǰndzelos* и сл. ib. 13). Или на пр. у чешком језику: *Georgius* даје у ст. чешк. *Juři* или *Jiři* (Gebauer, *Slovník Staroč.* 671), а *angelus* даје *anděl* и *anjel* (ibid. 12—13). То значи да је у чешком језику *ǰ* без претходног *n* дало непосредно *j*, без сваких посредних ступњева, а са претходним *n* — даје и *d'* које тако у њему остаје; исто онако као што и у новогрчком *ǰ* — даје *j*, а иза *n* — даје *dz*. Тако и у словеначком — имамо, с једне стране, *Jurij* са непосредним прелажењем *ǰ* у *j*, а у другим случајевима са претходним *n* имамо у словеначком *ž* и сл. гласове онако као што у чешком у таком положају имамо *d'* или у новогрчком *dz*. Сличних примера и из словенских и несловенских језика могло би се још доста навести. На тај начин, исто онако као што је немогуће претпоставити у чешком *Jiři* прелаз *ǰ* у *d'*, јер би то дало или *d'* или (*d*)*z*, а не *j*, и исто онако као што је у грчком немогуће претпоставити прелаз *ǰ* у *dz* (кад *n* не претходи), па онда у *j*, тако је непотребно у словеначким у *Jurij* претпоставити *d'*.

Друга реч, на коју се позива Рамовш, јесте име места *Trojane*. Он то име места доводи у везу са *Trōdū (за које мисли да претставља вулгарнолат. *ǎtrandē*). Ако и претпоставимо да је то тачно, по чему је ту потребан прелазни ступањ *Trōdane? Чим смо имали готов однос на пр. *gradъ* : *grajane* или сл., могло се према *Trōdъ* образовати *Trojane*. Тако увек бива: однос сугл. *d* : *j* у неизведеном и изведеном облику, када се једном установи, преноси се даље механички без икаквих посредних ступњева.

Према томе, ни у једном ни у другом Рамовшеву примеру ја не видим довољно разлога да примим његову модификацију моје хронологије.

Најмање пак говоре за то други разлози које наводи проф. Рамовш. Ти су други разлози највише и гонили мене да заједничку епоху кајкавско-чакавску претпоставим изван Балканског Полуострва.

У ствари, ја не инсистирам толико на томе да је то морало бити апсолутно изван Балканског Полуострва, већ је тежиште моје аргументације у овоме: да је та *епоха* морала бити на неком месту изван данашњих њихових седишта. Ја то тврдим због тога што је данашњи положај кајкаваца (у Словеначкој, у Хрватској, у главном, северно од Купе и некада у знатном делу Славоније) и чакаваца (између Цетине и Раше на југу и на северу јужно од Купе и западно од реке Босне) такав да се њиме искључује таква блиска узајамност која би дала заједнички живот њихов од VI—VIII в. Међутим тај положај чакавског дијалекта учинио је те се, управо од најранијих времена његова живота на Балк. Полуострву, развила пуна узајамност са штокавским дијалектом (о тој узајамности која је трајала неколико векова говорићу на другом месту). У тај нови, штокавско-чакавски заједнички живот, чакавски је дијалекат, на целом пружању своме, ушао са *t* и *j*. Према томе, епоха кајкавско-чакавска, у којој је одређен заједнички, чакавско-кајкавски правац развитка звука *d'* у *j*, морала је претходити времену заузимања поменутих просторија кајкавских и чакавских дијалеката. Зато сам ја био приморан да је ставим, одређујући је изван данашњих њихових седишта, изван Балканског Полуострва. Али, наравно; та су седишта могла бити и гдегод на путу ка данашњим њиховим (или најстаријим њиховим) географским простиранима. Или, ако се може утврдити да су места њихова становања у току од VI—VIII била друга, па се при крају те епохе изменила, тада би се могло претпоставити да су чакавци и кајкавци могли донети на Балк. Полуострво *t* и *d'* и да су на њему могли преживети заједничку епоху преласка *d'* у *j*. Овако, у нама познатим у најстаријим епохама њихова развитка њиховим географским седиштима — то није могло бити.

Према свему овоме, и после исцрпног и врло критичног разлагања проф. Рамовша, ја немам разлога ишта да мењам у својим напред изложеним погледима. Напротив, факат што су се моји погледи, и поред врло детаљног разматрања материјала словеначког

језика, на чему сам врло захваћан проф. Рамовшу, у потпуности одржали, утврђује ме још више у мисли да се њима, у овим тамним питањима наше прошлости, ударило заиста правилним путем.

III. Из морфолошких примена гласовних појава у српском језику.

При испитивању словенских језика, а нарочито при одређивању праоблика заједничкословенског језика, сувише се мало води рачуна о различним психолошким моментима у развоју појава и сувише се механички виде гласовни појави тамо где имамо обично везу каквог специјалног значења са гласовном изменом у језику. Ја сам имао прилике (JArch XXIII 152) да напоменем да се са задњенепчаним сугласницима *основних речи* везују каткада промене тих сугласника у изведеним речима. Поредити *главѹра* (од *глава*) и *девојѹра* (од *девојка*) у српском језику, ја сматрам да јављање *ч* у другом случају није још доказ да смо поред наставка *ура* имали и — *јѹра*, као што се често узима, већ да је могућно везивање промене „гутуралних“ (задњенепчаних) основа у непчанике у изведеним речима као последица уопштавања тога процеса код „гутуралних“ основа тамо где је он оправдан (т. ј. пред меким вокалним наставцима и пред наставцима са несложним *ј*). У овим би случајевима претстава о вези „гутуралних“ основа са изведеним речима била везана и са непчаником као неизоставним делом изведене основе. Овога ћу се пута задржати на случајима где је ово још јасније и где су појави, везујући се за психолошке моменте, добили правилност гласовних закона, иако они то у ствари нису. То је познато у језику „морфологизирање“ гласовних елемената речи.

Ја ћу говорити о сугласничким групама *sk* и *zg* или *st* и *zd* у вези, код *љрве*, са меким вокалима или *ј* у српскохрватском језику и, код *друге*, у вези са *ј* старога (прасловенскога) и српскохрватског порекла. Али пре него што пређем на само изношење ових појава, морам се зауставити на горњим гласовима и њиховој судбини у српскохрватском језику, у толико пре што се на њих у досадашњој науци није правилно гледало. Мислим да би за ово било довољно да упутим читаоца, да бих скратио дискусију, да упореди оно што је проф. Лескин написао о томе пре кратког времена у својој Српској граматици (*Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914, стр. 103—105) са оним што ће бити овде изнесено.

1.

У судбини промена сугласничке групе *st*, *zd* у вези са *ј* треба разликовати у српскохрватском језику *врло јасно* две епохе: *старију*, у којој имамо последице од везе *st* и *zd* са *ј* прасловенског порекла, и *новију*, где је *ј* добивено иза поменутих група на српском земљишту и где је на српском земљишту *извршено* јотованье. У првом случају јотованье је извршено у епоси заједнице, по свој прилици, прасловенског језика.

Као резултат јотованья прве епохе у српскохрватском језику добивено *šč* и *žđ* који су тако остали у чакавском говору, са изменом у групи *žđ* у толико у колико је *đ* прелазило у поменутом говору у *ј*; у штокавским говорима (и екавским и јекавским свих врста) овакво *šč* прелазило је дисимилацијом у *št*, а *žđ* у *žd*. Према томе од *pustiti* — *puštati* претставља у штокавском екавском и јекавском једино стару штокавску замену, од *krstiti* — *kršten*, од *(o)prostiti* — *praštati* и т. д.

Али већ од врло ранога времена историског развоја штокавског дијалекта *ш* и *ћ* су могли стајати једно поред другога као што и данас *ш* стоји у њему испред речи које се отпочињу гласом *ћ* (исп. ма у ком речнику речи са почетним *шћ*); а кад се крајем XVII века почело вршити ново јотованье у штокавском дијалекту (екавском и јекавском), на местима где је у речима испао полугласник (исп. *лиштѣ*, *гроздѣ*, *маштѣ* и сл.), *stj* и *zdj* је давало *šč* и *žđ* који су тако остајали (исп. *lišće*, *grožđe*, *mašću* и сл.).

Према томе, резултат је старије промене у штокавском екавском и јекавском говору *št*, *žd*; а резултат је новијих промена *šč* и *žđ*. Потпуно паралелно са тим појавима иду, опет у штокавским говорима екавског и јекавског типа, и промене *sk* и *zg* испред палаталних вокала и *ј*. У заједници српскохрватској и словеначкој имали смо *šč* и *žǰ* (*ǰ* = *dž*). Несумњиво су те групе тада биле врло меке.

У чакавском дијалекту *šč* и *žǰ* у оно време када је *č* изван ове везе прешло у *č* тврдо (као што је и данас у чакавском говору, исто као и у већине штокавских говора, на пр. *čaša*, *čest*, *čist*, *čast* и сл.) остајали су и даље меки, т. ј. *šč* и *žǰ*. Меко *č* и меко *ǰ* у тим групама прешло је у *č* и *đ* у чакавском дијалекту, одакле је *đ* прешло даље у *ј*. Овај правац развоја поменутих гласова у чакавском дијалекту сасвим је природан, када се има на уму да је чакавски дијалекат и у самим гласовима *č* и *đ* развијао палаталну ниансу више него фрикативну. У штокавском екавском и јекавском дијалекту редовно смо добијали место *šč* — *št*, а место *žǰ* — *žd* (исп. у

чак. *iščem* од *iskàti*, *mǔžjāni* од *mozg-*, у шток. *ištēm*, *mǔždāni*, чак. *dvorišće* — шток. *dvōrište* и сл.). Али доцније, од времена када су се изгубили полугласници у отвореним слоговима (а то се извршило на српскохрватском земљишту), па све до данашњег дана, када год је у штокавском екавском или јекавском говору *ш* долазило испред *ч* или *ж* испред *џ*, ма на који начин, — они су остајали неизмењени, дакле, *шч* и *жџ*, без дисимилације. Овамо долазе они многобројни случајеви као *кошчица*, *љушчица*, *шчашчиши*, *ражцакашши се*, исп. *ижџикашши* и т. д.

У штокавском икавском говору имамо нарочите прилике; али оне не мењају принципски карактер ових промена.

Према овоме имамо појаве двојачке врсте у погледу ових гласова:

I. *stj*, *zđj* из праслов. епохе даје *št* и *žd* у шток. ек. јек. *skj*, *zgj* и сл. " " " " *št* и *žd* " " " "

II. *stj*, *zđj* из српскохрв. епохе даје *šč* и *žđ* у шток. ек. јек. *šč* и *žđ* " " " " *šč* и *žđ* " " " "

Дакле, у историско време добивене групе са *ћ* и *ч*, *ђ* и *џ* и спирантима који им претходе не знају за дисимилацију у поменутих штокавским говорима; а те групе добивене са умекшаним гласовима из прасловенског знају увек за дисимилацију. Ја даље у ове појаве нећу улазити ни са фактичне стране, ни са стране физиолошко-фонетичке; већ ћу приметити само да се у примерима савременог језика огледају резултати процеса обеју епоха, као и у многим гласовним појавима других врста, у колико, наравно, нису поремећени аналогijом или каквим другим утицајем.

2.

За мене је у овај мах било од значаја да утврдим да су групе *шћ*, *шч*, *жђ* и *жџ* могле бити добивене у штокавском јекавском и екавском говору гласовним путем и остајати без даље промене. Али то не значи да је свака таква група која се у њима данас тако употребљава заиста тако и добивена; већ то показује да ма на који начин биле добивене такве гласовне групе, оне су се могле у њима до данас одржати без даље измене.

У савременом српскохрватском језику у основи имперфекта и компаратива, иако се те две категорије образују наставцима прве, прасловенске епохе, када год у презенту или у позитиву имамо сугласничке групе *сш* или *зд*, имамо *шћ* и *жђ*, без изузетка:

*часш*им : *чашћах*   *браздш*и : *бражђах*
*шосш*им : *шошћах*   *гнездш*и : *гнежђах*

и тако увек;

*чврш*и : *чвршћи*

*чеш*и : *чешћи* и сл.

Нема никакве сумње да је са основом на *зд* и *сш* везана у овим облицима претстава са променом тих гласова у *жђ* и *шћ*; међутим и поред све правилности и безизузетачности са којом се ови гласовни редови јављају у овим облицима несумњиво је да ово није гласовни појав. Када се други сугласници налазе у основи, на пр. *с*, *з*, *р* и т. д. јасно је да имамо сачувано прасловенско јотовање: *носш*и : *ношах* (*с* : *ш*), *возш*и : *вожах* (*з* : *ж*), *борш*и се : *борах се* (*р* : *р = *р*) *брз* : *бржи*, *висок* : *виши*, *широк* : *шири* и сл.; а то јотовање претпоставља *жд* и *шш* у оваквом положају (исп. *шрашш*и, *шшш*и и сл. од *шшшш*и и т. д.).

Ово *шћ* и *жђ* у изведеним речима према *сш* и *зд* у основним добивено је отуда што је у претстави изведених облика од основа на *сш* и *зд* у нашем језику преовладала искључива веза са крајњим *ш* и *д*; а традиционални су облици (са старим *шш* и *жд*) сасвим заборављени. Другим речима, однос *шшш*и у *praes.* и *imperf.* изједначен је са односом глагола *мушш*и, *браздш*и са *будш*и, *водш*и. Како сви глаголи у презенту са *ш* или *д* испред *и* имају у имперфекту *ћ* или *ђ*, како сви придеви са *ш* или *д* у позитиву имају *ћ* или *ђ* у компаративу (*љуш* — *љући*, *блед* — *блеђи* и сл.), то су те гласове добиле и основе са *сш* или *зд* у оба случаја, дакле, према *воћах*, *мућах*, *љући* и *блеђи* и *бражђах*, *шошћах*, *чешћи* и сл. (*ж* и *ш*, који се у овом случају изговарају као *џ* и *с*, добивени су гласовним путем од *з* и *с* испред *ђ* и *ћ*). У имперфекту и компаративу осећање за облик толико је чврсто везано само за претварање крајњег *ш* или *д* у *ћ* и *ђ*, да уопште има врло мало примера у којима би се сачували остаци од старих облика (исп. *криш*ах Акад. Рј. V, 641 и д.).

Ето, на тај начин психички или морфолошки моменат може играти тако исто знатну улогу у гласовним појавима као и само мењање гласова као звукова према померању језичкога осећаја за звук.

Али у нашем су се језику сачували и неки прелазни моменти у овоме правцу. Иако се чува још старо *криш*ен, *шшш*ен, *намеш*ен (исп. и *разможд*ен од *мозг*-) као правилно продужење старог *stj-šč-št* у штокавском јекавском и екавском говору, ипак је много обичније *чашћ*ен (од *часш*иши), *замашћ*ен (*замасш*иши),

чишћен (чишћиши), обрићен (обрсиши), убражћен (убраздиши), ожа-лошћен (ожалосиши), вошћен (узета као полазна тачка вошии-иши), завојићен (од завојишиши — војска) и сл. Одавде се види како се новом психолошком везом извесних гласова и облика истискују стари облици, који се по традицији још могу употребљавати. То се још боље види код категорије изведених итеративних глагола на — иваши; ту је однос *си* — *шћ* (код основних и изведених глагола) постао већ готово једини, као и у императиву и компаративу: образдиши — *обрдјшћиваши*, уйројасиши — *уйројашћиваши*, ирчешиши — *ирчешћиваши* и сл., иако је несумњиво да су ови глаголи постали преко глагола на *јаши* (испор. *уйројашћиваши*, *ирчешћиваши*, *ирчешћиваши* и т. д. са старијим стањем: *йушиаши*, *йрашиаши*, *укришиаши*, *кришаваши*, *наговешћиваши* и сл.); али како код глагола на *ш* и *д* имамо у овим случајевима увек *ћ* и *ћ*, ту су особину добили и глаголи на *си* (*ши*) и *зд* (*жд*) у основном глаголу (на *и*). Испор. за глаголе на *ш* или *д*: *цедиши* — *исцеђиваши*, *доградити* — *дограђиваши*, *осудиши* — *осуђиваши*, *замушиши* — *замућиваши*, *насишиши* — *насићиваши*, па према томе и од *уйројасиши* — *уйројашћиваши* и т. д.

Давање нарочитог значења извесноме односу гласова моћан је фактор у развоју језика. Он не само ствара нове гласовне појаве, који по своме спољашњем изгледу имају облик гласовних закона, а које строго треба од њих делити; него они још једном показују велики значај у развоју језика не понављања облика по традицији у њиховој гласовној целини, већ стварања нових облика по апстракцији везе извесног гласа (или односа гласова) и извесног значења.

Иако ово не претставља нешто сасвим непознато, у нашим испитивањима, увек се још на ту страну језичког материјала обраћа сувише мало пажње.¹

IV. Напомена о једној синтаксичко-морфолошкој особини српскохрватског језика.

Позната је особина савременог српскохрватског језика да су неке именице које значе мушко челаде а имају *a* у *nom. sing.* у

¹ Овај је чланак изашао и на француском језику у мало приступачном зборнику радова издатих поводом јубилеја А. Ј. Бодуена де Куртене (исп. Ј. Ф. III библ. 412); из наших споменика могло би се за појаве ове врсте навести врло много материјала најразличнијег типа; али ја сам оставио свом чланку његов првобитни карактер и његову основну намену: да протумачи само принципску страну појава, за коју има многобројних потврда и у другим словенским језицима.

једнини мушкога рода, а у множини женског. Овамо долазе именице: *војвода*, *владика*, *слуга*, *старешина*, *поглавица*, *харамбаша*, *калфа* и сл. које се данас једино тако употребљавају: као именице мушког рода у једнини, а као именице женског рода у множини, мењајући се и у једнини и у множини као именице женског рода (исп. примере код Маретића, *Gram. i Stil.* стр. 161—162). Познато је такође да се у нашим народним песмама може наћи по који пример у којем се по нека од горњих именица *находи* и у једнини као именица жен. рода, на пр. *скидај рухо*, *незнана кашана* (Н. П. II 67) и сл. (в. примере код Маретића, стр. 397). Али, у ствари, напред поменуто особина одавно је у нашем језику. Находимо на пр. 1332 год.: и велики војвода Владисавъ Галишикъ (*Mon. Serb.* 102); исп. реч владыка код Даничића (Рјечн. из књиж. стар. срп. I, 124) са придевом у једнини мушк. рода; или: божји слуго 1358 г. (*Mon. Serb.* 166); исп. још код Даничића: срьдчаного ми слуге Томаша логофета, нашега вирьного слуга, властелиноу и нашемоу верномоу слоузи логофетоу Степаноу и сл. (*op. cit.* III 130). У *Akad. Rječn.* реч харамбаша у свима је примерима у једнини мушк. рода, сем у примеру из народне песме: *О, Мураше, српска харамбашо* (*Rječn. srp. ili hrv. jez.* III 571).

Као што се из поменутих примера види, одавно, можда од првих споменика наших, почела се вршити употреба мушк. рода уз поменуте именице, и мени није сасвим поуздано, да ли у горњим речима у народној песми немамо, бар у извесном броју случајева, употребу женског рода м. мушк. под утицајем броја слогова, т. ј. због потребе да се добије један слог више, исп. на пр. *слуго мој* и *слуго моја*. То је могло бити у толико пре што у српскохрватском језику има извештан број именица на *a*, које се употребљавају и у савременом језику, а које могу имати оба рода. Исп. на пр. примере код Маретића: *будала* (један или једна), *лажа*, *дика* (мој и моја) и сл. А овако је и *варалица* (велики и велика), *ијјаница*, *ијјандура*, *свађалица* и сл. Све те именице и још многе друге могу бити и женск. и мушк. рода у једнини, па су, можда, под њиховим утицајем и *слуга* и *војвода*, и *кашана* и сл. именице могле добити у нар. песмама и женски род, првобитно када је то тражио број слогова, а после и без тога (исп. и ниже). Али, наравно, није апсолутно искључено да се у стиху сачувала и архаична употреба у женском роду имен. *слуга*, јер се још и данас у неким сталним изразима („слуга ваша!“ по југозападним крајевима) употребљава женски род, ако само он ту није новијега порекла (према множини).

Можда се горњем утицају може приписати само повећани број примера ове врсте у народним песмама. Све ће то моћи показати тек исцрпна лексичка испитивања.

Према томе, у нашем језику данас имамо две групе именица: 1. именице на *a* које значе занимање (атрибутско-апозициског карактера), као *војвода*, *слуга*, *старешина*, *поглавица* и сл.; те су именице увек мушког рода у једнини; и 2. именице на *a* које значе особину која се може подједнако додељивати субјектима женског и мушког рода: *бијаница*, *скићница*, *луда*, *лажа* и т. д. Те именице могу бити и мушкога и женског рода у једнини.

Откуда та необична разлика? На њој се не задржавају наши граматичари; исто тако и старији писци упоредне синтаксе словенских језика не покушавају да је објасне.

Нема сумње да у женскоме роду ових именица, када се оне, било атрибутивно било предикативно, употребљавају уз субјекте мушк. рода имамо граматички род, а када се употребљавају као именице мушког рода имамо преовлађивање природнога рода; али је питање, зашто је код једних именица само у једнини мушки род, а зашто код других и у једнини имамо колебање, т. ј. и у једнини имамо и женски и мушки род; међутим код свих таквих именица у множини је увек (сем ретких изузетака у штокавском дијалекту) — женски род.

Ја мислим да се на ова питања може одговорити, ако се добро утврди разлика у значењу и употреби горњих именица. Именице прве групе, т. ј. оне које значе *мушка занимања*, као *војвода*, *владика*, *поглавица*, *старешина* и т. д. употребљавају се *искључиво* уз *мушка лична имена*. Исп. на пр. у поменутом Рјечн. Даничићеву која се имена уз реч *војвода* употребљавају: *Юришъ*, *Пврча*, *Младѣнъ*, *Градиславъ*, *Владислав* *Галешикъ*, *Проданъ*, *Никола*, *Прънѣкъ*, *Милтошъ*, *Лоукачъ*, *Радославъ*, *Сарханъ*, *Пашаитъ*, *Исакъ*, *Мѣстафа* и т. д. (I 150—152). Сви су ти називи занимања, у ствари, друга имена, која се стално употребљавају уз *мушка* имена или *мушка* имена замењују. Зато су те именице за мушка занимања добиле *све синтаксичке особине личних имена*. Када су сва *лична имена* за мушка лица, без обзира како се завршују: сугласником, вокалом *e*, *o* или *a*, увек мушког рода (исп. *Лука*, *Сава*, *Никола*, *Андреја*, *Маѣеја* и т. д.), то су и поменуте именице, које се стално уз њих или место њих употребљавају, *увек мушкога* рода. Из овога истиче и друга особина именица типа *старешина*, *војвода* и др. Како се *лична имена* не упо-

требљавају у *множини*, то је множина од именица *старешина*, *војвода* и сл. остала нетакнута: она се и даље употребљава са граматичким женским родом, пошто природни род *личних имена*, која се употребљавају само у једнини, ту није могао утицати.

Сасвим изван ових утицаја остале су именице које значе какву особину, као *бијаница* и сл. Како се оне могу употребљавати и уз субјекат у мушк. роду и женском, како код њих нема оног утицаја личних имена мушког рода који смо могли констатовати код именица на *a* које значе мушка занимања, то код њих у једнини може час преовлађивати природни род, а час може остајати и граматички женски род; међутим у множини, бар у истој реченици, имамо увек граматички женски род, појачан множином са таким особинама именица које значе мушка занимања. Под њиховим утицајем и, можда, утицајем множине, појавио се, бар код неких именица, и женски род у нар. песмама код неких именица на *a* што значе мушка занимања (в. горе).

Да је то стара особина нашега језика, види се по томе што је зна и чакавски дијалекат. Само се у чакавском дијалекту пошло још даље: према мушкоме роду у једнини речѝ на *a* које значе мушка занимања почео се мушки род преносити и на множину, те у множини у чакавском имамо извесно колебање са превлађивањем ипак мушког рода. На пр. *Sluge najverniji i meni miliji* (код Марулића, *Zima*, *Nekoje, većinom sintaktične razlike, Zagreb, 1887*, стр. 184—85), али и: *Tebe sluge moje učeći vapiše* (опет код Марулића, *ib.* 185) и сл. Наравно да тога има по негде и у штокавском говору, а нарочито у оближњем дубровачком говору у извесним границама (да ли отуда није дошло и значење ж. рода у једнини, као „слуга ваша“; примере в. код Зиме *loc. cit.*), код далматинских писаца и др. Има тога, али врло ретко, и у савременом књиж. језику (в. код Вука, *Маретић, Gram. i Stil.* 399).

На овај се начин, по моме мишљењу, може објаснити поменута особина српскохрватског језика. Иначе у другим словенским језицима преовлађује час граматички род (женски) код ових именица, а каткада опет природни (мушки); под његовим утицајем, т. ј. мушког или природног рода, мења се катшто и сама промена ових именица (као у пољском или чешком језику, исп. *Вондрака, Vergl. slav. Grammatik* II 64; *Миклошића Vergl. Syntax der Slav. Sprachen* 22—24; *Делбрика, Vergl. Syntax der indogerm. Sprachen* I 107—108). По себи се разуме да су и горње именице што значе мушка занимања некад, у прасловенскоме језику (а одавде

и у различним данашњим живим словенским језицима), морале и могле имати и граматички род (женски) и природни (мушки), па се тек доцније, у нашем језику, извело показано ограничавање. Исп. нешто материала за то и код Ед. Вольтера (Разысканія по вопросу о грамматическомъ родѣ, Петроград, 1882, стр. 8 и даље), са чијим се теориским разлагањима ја не могу сложити.

✓ А. Белић.

Родственныя связи словѣнцевъ съ сербами и хорватами.

Словѣнцы, этотъ борющійся за свою національную независимость словянскій народъ подѣ натискомъ, съ одной стороны, нѣмецкой, съ другой, итальянской стихии, представляетъ наиболѣе тѣсныя родственныя связи съ народомъ сербско-хорватскимъ, который и въ географическомъ отношеніи является прямымъ продолженіемъ словѣнцевъ съ юго-востока. Изслѣдованія ученыхъ филологовъ и лингвистовъ конца XIX-го и начала XX-го столѣтій въ области исторіи и діалектологіи южнословянскихъ языковъ, въ особенности покойнаго слависта, обладавшаго колоссальной эрудиціей въ разныхъ отрасляхъ словяновѣдѣнія, учителя многихъ поколѣній русскихъ и западно-словянскихъ профессоровъ словяновѣдѣнія, хорвата по рожденію и первоначальному воспитанію (род. въ Вараждинѣ въ 1838. г., умеръ въ 1923) академика *И. В. Ягича*, затѣмъ его рано умершаго († 1896. г.) талантливаго ученика, изслѣдователя словѣнской діалектологіи, словѣнца по рожденію *Вайтрослава Облака* (род. въ Цельѣ 15. мая 1864. г.) и наконецъ двухъ лучшихъ знатоковъ сербско-хорватской діалектологіи въ настоящее время — загребскаго профессора, автора обширныхъ трудовъ о „штокавскихъ“ говорахъ и о значеніи и границахъ „чакавщины“ въ исторіи сербскаго языка *Милана Решеѣара* и новѣйшаго изслѣдователя говоровъ „восточной и южной Сербіи“ и говоровъ Кварнерскихъ острововъ Адриатики, автора „діалектологической карты сербскаго языка“, бѣлградскаго академика и профессора *А. И. Бѣлича* — всѣ эти изслѣдованія съ очевидностью показали ошибочность болѣе ранняго мнѣнія западно-словянскихъ ученыхъ, словѣнцевъ *Койшиѣара* (въ первой половинѣ XIX-го стол.) и его послѣдователя, знаменитаго автора „сравнительной грамматики словянскихъ языковъ“ *Франца Миклошича* о болѣе близкихъ родственныхъ связяхъ языка словѣнскаго южной Штирии, южной Хорутаніи (Каринтіи), Крайны, Горицы съ языкомъ болгарскимъ, принявшимъ это названіе отъ покорившихъ словянскія племена Дакіи, Мизіи и Фракіи финно-тюркскаго племени болгаръ, но въ древности называвшимся „словѣнскъ“, чѣмъ съ языкомъ сербско-